

Bir Kürt
Milliyetçisinin Portresi
KADRI CEMİLPAŞA

Bazantınların Son
Döneminde
BEDİRHAN AİLESİ

Kürt Tarihi

Fiyat: 10 ₺

Sayı: 20 • Eylül-Ekim 2015

Kürtler Tarihle, Tarih Kürtlerle Buluşuyor

KÜRT MİRLİKLERİ

Kuzeybatı Suriye'nin
Kürt Ağaları:

RÜSTEM AĞA VE OĞULLARI

ŞEDDADİLER (951-1199)

Frenk Keygan'ın Çocukları:
BABANLAR

Van Gölü'nün Güneyinde
Şıradışı Bir Mirlik:
MÜKÜS BEYLİĞİ

Bitlis Mirliği Tarihinde:
ABDAL HAN DÖNEMİ

İskillipli Birkaç
Kürt Âlim

Kitabiyat: "Kürtler:
Tarih, Toplum, Din"

BİTLİS MİRLİĞİ TARİHİNDE

ABDAL HAN DÖNEMİ (1618 -1664)

Abdal Han'a dair bu güne kadar verilen bilgiler ya hatalı ya da eksiktir. Örneğin Evliya Çelebi'yi tekrarlayan Nazmi Sevgen, Abdal Han'ın Mir Şemsedin'den sonra Bitlis miri olduğunu söyler ve hükümlerlik tarihini de 1638-1657 tarih aralığı olarak verir. Şakir Epözdemir Abdal Han'ın Mir Şemsedin'in oğlu olduğunu iddia eder. Ziya Avcı da Şakir Epözdemir'in söz konusu iddiasını tekrarlayıp Abdal Han'ın 1657'de öldüğünü kaydeder. Bu hatalı bilgiler akademik tezlerde de aynı şekilde karşımıza çıkıyor

SEDAT ULUGANA

V Şeref Han ve II. Abdal Han Bitlis mirleri içinde en çok bilinen iki önemli tarihi figürdür. Şeref Han bu ününü Kürt tarihi üzerine yazdığı *Şerefname*'sine (1597), Abdal Han da Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eserine borçludur. Bu iki mire dair bildiklerimiz adı geçen eserlerin verdiği bilgilerin dışına çıkamıyor. Yani onlara dair yazılanlar çoğunlukla bu iki eserin verdiği bilgiler çerçevesindedir. Söz konusu mirlere ve dönemlerine dair yapılan değerlendirmeler de tekrardan öteye geçemiyorlar. Bu makalenin amacı işte bu iki "popüler" mirden biri olan Abdal Han'ı, farklı kaynaklar ışığında Evliya Çelebi'nin verdiği bilgileri zenginleştirmek ve çizmiş olduğu çerçevenin dışına taşımaktır. Bu doğrultuda Abdal Han'a dair tartışmalı bilgileri farklı kaynaklardan bulup karşılaştıracak ve az bilinen ya da hiç bilinmeyen noktaları gün yüzüne çıkarmaya çalışılacak. Böylece Bitlis Mirliği'nin "altın çağı" olarak adlandırılabilen II. Abdal Han dönemi (1618-1664) üzerine daha fazla detay öğrenmiş olacağız.

Abdal Han'a dair bu güne kadar verilen bilgiler ya hatalı ya da eksiktir. Örneğin Evliya Çelebi'yi tekrarlayan Nazmi Sevgen, Abdal Han'ın Mir Şemsedin'den sonra Bitlis miri olduğunu söyler ve hükümlerlik tarihini de 1638-1657 tarih aralığı olarak verir.¹ Şakir Epözdemir Abdal Han'ın Mir Şemsedin'in oğlu olduğunu iddia eder.² Ziya Avcı da Şakir Epözdemir'in söz konusu iddiasını tekrarlayıp Abdal Han'ın 1657'de öldüğünü kaydeder.³ Bu hatalı bilgiler akademik tezlerde de aynen tekrarlanmış; özellikle Bitlis ve Van tarihi konulu tezlerde (içinde Abdal Han geçen) kullanılan kaynaklar Evliya Çelebi ve Nazmi Sevgen'nin eserleridir.⁴ Batılı yazarlar tarafından yazılan Abdal Han konulu tez ve makalelerde de bu durum değişmez, yorumlamalar ve varsayımlar yine Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere dayalıdır.⁵ Robert Dankoff ve Christiane Bulut ise Çelebi'nin Bitlis Mirliği ve Abdal Han algısına dair çalışmışlarında, Evliya'nın daha ziyade çizmiş olduğu Abdal Han portresine sadık kalmışlar.⁶ Abdal Han,

sadece akademik tez, araştırma ve makalelere değil, edebi romanlara da konu olmuştur. Örneğin Haydar Işık sadece Wilhelm Köhler'in Abdal Han konulu akademik çalışmasını Türkçeye çevirmekle kalmamış ayrıca Abdal Han konulu bir roman yazmıştır.⁷ Diğer bir roman yazarı Seyit Alp, şaşırtıcı bir şekilde Abdal Han'ı romanında olumsuz bir karakter olarak işlemiş.⁸ Yasemin Beyazıt, bütün bu saydığımız kaynakların aksine Evliya Çelebi'nin Abdal Han'a dair yazdıklarına eleştirel yaklaşır. Deyim yerindeyse okuyucunun ufkunu açmayı başarır.⁹

Abdal Han gerçekten de Mir Şemsedin'in oğlu değildir, Mir Ziyadin'in oğludur. Mir Ziyadin de *Şerefname*'nin müellifi V. Şeref Han'nın oğludur; yani Abdal Han Şeref Han'ın torunu ve Mir Şemsedin'in yeğenidir. Kaldı ki bu açık bilgi, yüzyıllardır Bitlis'in İhlasiye Medresesi'nin avlusunda yatık halde bulunan taş bir lahit üzerinde yazılıdır. Söz konusu mezar, Abdal Han'ın oğlu Mir Bedredin'in mezarına aittir. Lahitte Türkçeye çevrilmiş hâliyle şunlar yazılmaktadır:

"Bu mezar mutlu, şehid, merhum, Allah'ın rahmine ve affına muhtaç Şeref Han oğlu, Ziyadın Han oğlu Abdal Han oğlu Bedredin Han'a aittir. Sene 1674"¹⁰

Abdal Han'ın doğum tarihi-ne dair bazı tahminler dışında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yasemin Beyazıt, Evliya Çelebi'nin Abdal Han'ın yaşına dair verdiği bilgilere dayanarak, Abdal Han'ın 1575-1580 tarihleri arasında dünyaya geldiğini, 25 yaşında Bitlis miri olduğunu söyler.¹¹ Ama burada da bir karışıklık söz konusu. Çünkü Evliya Çelebi Abdal Han'ın yaşından bahsederken iki farklı sayı belirtir. Mesela 1650'deki olaylardan bahsederken Abdal Han'ın 70 yaşında olduğunu kaydeder.¹² Aynı Evliya Çelebi 1656 yılında Bitlis'i ziyaret ettiği dönemden bahsederken, Abdal Han'ın ağzından 80 yaşında olduğunu duyduğunu aktarır.¹³ Görüldüğü gibi bu iki tarih arasında 6 yıl var. Yine de Abdal Han'ın kendi yaşına dair verdiği bilgiyi, yani 1656 yılında 80 yaşında olduğunu kabul edersek, 1576 yılında doğduğunu varsayabiliriz. O zaman doğum yerinin de Azerbaycan (Nahçıvan) olduğunu söyleyebiliriz. Zira Şeref Han ailesi 1578 yılına kadar orada yaşamıştır. Ziya Avcı ise kaynak belirtmeden Abdal Han'ın 1610-1615 yılları arasında doğduğunu iddia eder.¹⁴

Aynı şekilde, Abdal Han'ın Bitlis Mirliğinin tahta çıkış tarihi de tahminlere dayalıdır. Yasemin Beyazıt, Abdal Han'ın 25 yaşında tahta çıktığını, bu tarihin de 1601 yılına tekabül ettiğini belirtir. Oysa Şeref Han'dan hemen sonra, 1597'de Şerefname'de yazdığına göre

tahta oğlu Şemsedin çıkmıştı. Şemsedin'den sonra da kardeşi Ziyadın tahta çıkmıştı. Nitekim 1606 yılında Bitlis mirinin Ziyadın olduğunu görüyoruz.¹⁵ Mir Ziyadın'nın 1617 yılına kadar da bu görevi sürdürdüğünü yine başka bir kaynaktan öğreniyoruz. İtalyan seyyah Pietro Della Valle 1616 yılında İstanbul'dayken Bitlis mirinin pahalı hediyeler eşliğinde padişahı ziyaret etmek için Dersaadet'e geldiğini söyler. Ziyaret amacının da Nafiz Paşa tarafından gasp edilen topraklarının kendisine iade edilmesi olduğunu belirtir. Della Valle sonuç olarak, Bitlis mirinin bütün isteklerinin kabul edildiğini, buna karşılık kendisinin de Safevilere karşı savaşan Osmanlılara 12 bin atlı asker vermeyi taahhüt ettiğini de ekler.¹⁶ Bir yıl sonra yani 1617 yılının sonbaharında Van paşası Tekeli Mehmed Paşa, Van askerleri, Bitlis miri Ziyadın ve Hakkâri miri Yahya Bey ile birlikte Azerbaycan'a sefer düzenler, fakat savaş esnasında Mir Ziyadın ve Yahya Bey, Tekeli

Mehmed Paşa'dan habersiz askerlerini savaş alanından geri çekip mirliklerine geri dönerler. Bunun üzerine söz konusu iki mir ile Tekeli Mehmed paşa

ABDAL HAN'IN OĞLU BEDREDİN'İN MEZARININ SANDUKASINDA ŞUNLAR YAZILMAKTADIR:

"Bu mezar mutlu, şehid, merhum, Allah'ın rahmine ve affına muhtaç Şeref Han oğlu, Ziyadın Han oğlu Abdal Han oğlu Bedredin Han'a aittir. Sene 1674"

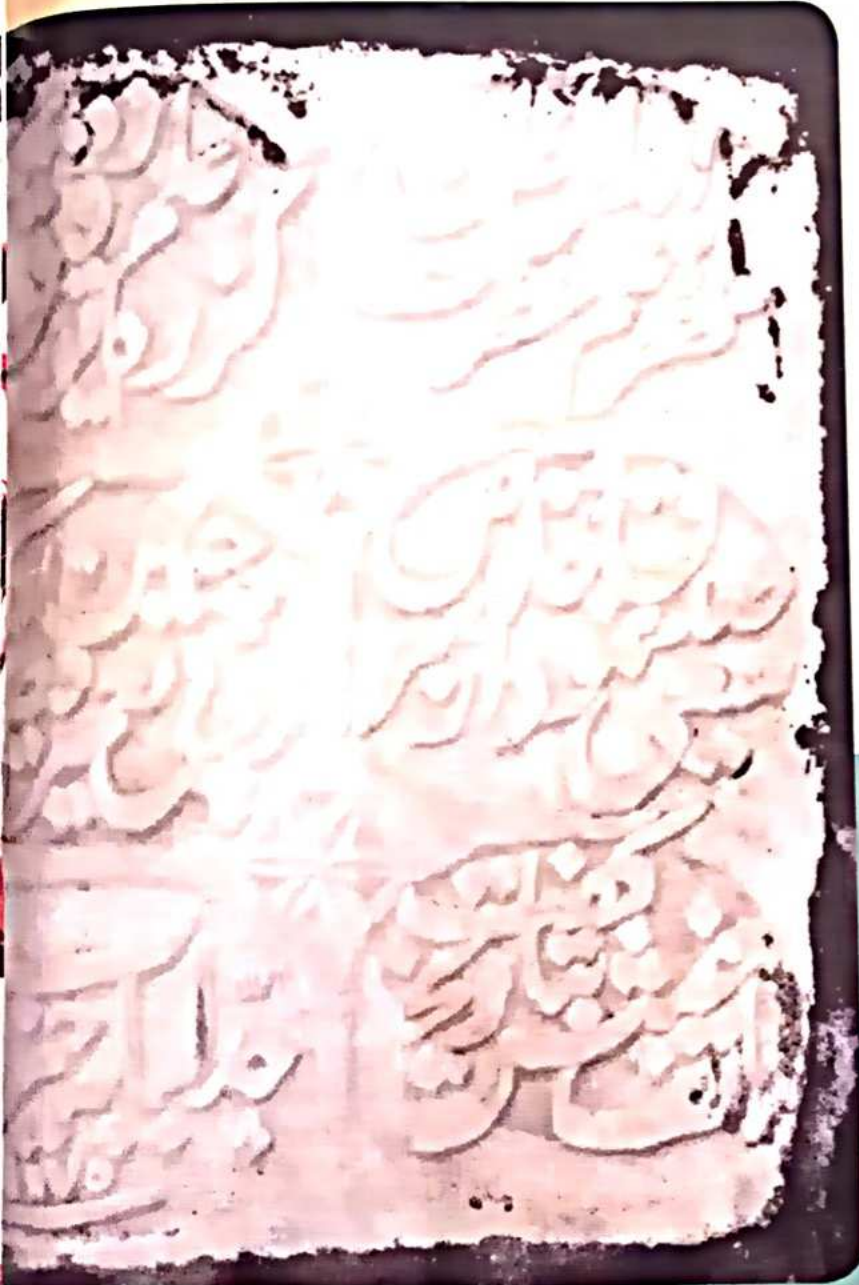

çatışmalar. Çatışmalar sonucu Yahya Bey ile Tekeli Mehmed Paşa ölür. Ziyadî'nin akıbetinin ne olduğu bilinmese de, büyük olasılıkla kendisine Bitlis tahtından el çektirilir.¹⁷ Büyük bir ihtimalle 1618 yılında Bitlis miri Abdal Han olur. Tevcihat defterine göre 1631'de de Bitlis tahtında "Ziyadî oğlu Abdal" bulunmaktadır.¹⁸ 1630'lu yıllarda Osmanlı'nın İranla olan sınırını Safevilerden Abdal Han korumaktadır.¹⁹ O yıllarda, Osmanlı sultanı Abdal Han'a kar-

şı son derece tavizkardır. Zira Safevilerle savaş halindedirler. Öyleki Abdal Han çoğu zaman Osmanlı sultanının gönderdiği emirlere uymamaktadır. 1636-1637 yıllarında Hakkari mirinin teşvikiyle Müküs Miri Seyid Han, Hizan mirliğine saldırır. Osmanlı sultanının emirlerine rağmen Abdal Han bu savaşta tarafsız kalır.²⁰ Çünkü Kürdistan mirleri arasındaki çatışmalarda, aşiret hukuku gereği taraf olmak yerine arabulucu ya da barış taraftarı olmak gereki-

yordu. Ancak Kürdistan'daki herhangi bir mire Osmanlı ya da Safevilerden saldırı olduğu zaman Abdal Han taraf olabiliyordu. Öyle ki bu yıllarda Safeviler Erdelan miri Ahmed Han'a saldırdığında Abdal Han, Ahmed Han'ın yardımına gider.²¹ 1640'lu yıllarda Abdal Han artık siyasi ve askeri gücünün doruğundadır. Kürdistan'daki, Van, Erzurum ve Diyarbekir paşaları kendisi ile bire bir çatışmaktan korkmaktadırlar. Onun için kendisine dair olan şikayetleri artık Osmanlı saltanatının merkezine yönlendirmektedirler.²² Kaldı ki Van Kalesi'nin tamiri meselesi her zaman Bitlis mirleri ile Van paşaları arasında sorun teşkil ediyordu. Abdal Han bu yıllarda Osmanlı sultanının bu yönlü emirlerine bile uymuyordu.²³ Kendisinin bu tür isteklere karşı "bizim atımız Van'dan su içmez" cevabı, Osmanlı yöneticileri için deyim yerindeyse bardağı taşıran son damla olmuştur.²⁴

Safevilerle ateşkes sağlandıktan sonra, Abdal Han bu sefer (1650'de) Van paşası ile savaş halinde olan Mahmudi miri Evliya Bey'in yardımına giderken, Bargiri miri olan Mir Bahadî'nin

ŞEYH TAHİR GURĞI'NIN MEZARININ KİTABESİ'NDE

"Bu türbe 1664 yılında Ziyadî'nin oğlu Bitlis hanı Abdal Han tarafından tamir edilmiştir." yazılmıştır.

با صوبه ضلعي فسات و در حاکم کندی قتل آید بر بیک التمه مذکور
 سمریات هفتای مورده آید که بیکس حاکم ارکان اوج بیک
 آید ایله هفتاب امردین و در اینج با یکدی نام قصه کندی مذکور
 صیه افان قتل زدن انویسوله کمن شایله بریکه سزهای اردن
 مقصد با کبریله بیکس حکمیه بودی خان دخی کندی هانه زده
 آیدی بیک التمه برده مذکور صیه اعانک تخمین با ایوب
 رانده اخلاصه سزای آید بر قباچ ایام سزک بریز قوسه نقل
 اولان قلع طاسنه قایانی قوسه خدایه اولر قوسه کوردی
 اولان مقصب کندی نیا دریا مقصبه قورده می وصال دستان
 نیما و خانه سزای آید اول اناده مرقوم سیمان بیک صیه
 اعانک اخلاصه امدا ایچون بیجی طائفه سزک مطا هر تیکه کلب
 قلعاردن اردکیه قوردی او با سه اکراد سزده کوردی ایچون
 دیز سوز بیک سناحه سزده آید کندی افان اولان خدی غنی
 ایوب سزده بولان اولدی و یکدی بیک انزه صیه اولان
 اخلاصه صیه دهر بیک سزده افواج و بعضی قتل آید
 فکره مقصبه بر مرقوم اردکیه با صیه مرقوم مرقوم آید
 با تیره قایدی اول تا تیره خدی صیایه افواج

Abdal Han'ın 1650'de Mahmudi miri Evliya Bey'in yardımına gittiğini gösteren belgedir. / ibn-i Nuh - Van tarihi

idaresindeki Bargiri (Muradiye) Kalesi civarında Osmanlı askerlerinin tuzağına düşer ve canını zor kurtarır.²⁵ Fakat yine de aralıksız olarak 1655 yılına kadar Bitlis miri olarak görevini sürdürmeyi başarır.

Evliya Çelebi'nin aktardığına göre 1655 yılında Melek Ahmed Paşa tarafından Bitlis Mirliği'nin merkezi talan edilir. Abdal Han Mutki dağlarına sığınmak zorunda kalır, fakat 1656 yılında yine Bitlis'e dönerek mirliğin başına geçer. Kendisinin Bitlis'te olmadığı yaklaşık bir yıllık zaman kesitinde oğlu Ziyaeddin mirlik görevini yürütür. 1656 yılından sonra Bitlis mirliğinde nelerin değiştiğini pek bilemiyoruz, yine de birkaç yıl sonra Bitlis'ten geçen Fransız tüccar Tavernier, Bitlis mirinin ihtişamından, askeri ve siyasi gücünden bah-

Abdal Han tahttan indirilip İstanbul'a sürgün gönderilir. Topkapı Sarayı'nda sultan gözetiminde bir nevi hapis hayatı yaşamaya başlar. 1665 yılında Bitlis Mirliği'nin başında Abdal Han'ın oğlu Bedredin'i görüyoruz. Abdal Han, oğlu Bedredin'in tahta çıkmasından 2 yıl sonra, yani 1667'de sultanın emri ile öldürülür.

seder.²⁶ Anlaşılan o ki Abdal Han mirliği tekrar toparlamayı başarmıştır. Abdal Han 1664 yılına kadar Bitlis tahtında kalır. Bunu da Bitlis'teki Şeyh Tahir Gurgü'nün türbesindeki kitabeden öğreniyoruz. Kitabeye göre "bu türbe 1664 yılında Ziyaeddin oğlu Bitlis hanı Abdal Han tarafından tamir edilmiştir."²⁷

Evliya Çelebi'nin aktardığına göre Abdal Han, otoriter, diplomat, bilgin, edip, şair, dürüst, cömert, hekim, doktor, mimar, nakaş, ressam bir zat, kısacası "hezarfen" idi. Tarihçi Naima ve Katip Çelebi de hezarfenliğine vurgu yaparlar. Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe bilen Abdal Han'ın çok zengin bir kütüphanesi vardı. Kütüphane, binlerce ciltlik, Türkçe, Kürtçe, Arapça, Farsça ve Latince eserden oluşmaktaydı. Bu kütüphanedeki kitapların çoğu dedesi Şeref Han'dan kalma kitaplar olduğu ihtimali var. Kitap meraklısı olan Abdal Han, Bitlis'in jeopolitik konumundan fazlasıyla yararlanıyordu. Bitlis'nin ipek yolu üzerinde önemli bir merkez olması, şehirden geçen Avrupalı ve Asyalı tüccar ve diplomatlardan haberdar olmasına imkan sağlıyordu. Böylece kolaylıkla İstanbullu şair Bakî'nin *Divanı*nı, İranlı Mola Camî'nin eserlerini ve Rönesans ürünü *Atlas Minor*, *Mercator Hondius*, dün-

yanın ilk resimli haritası olan *Mappamundi*'yi kütüphanesinde buluşturabiliyordu. Yani Abdal Han Amerika'nın keşfinden Rönesans'tan ve Avrupa'nın çağdaş sanatlarından haberdardı.²⁸ Kütüphanesinden çıkan insan anatomisi çizimleri herkesi hayretler içinde bırakmıştı. Maalesef bu zengin kütüphane 1655'te Bitlis'in talan edilmesiyle birlikte kısmen tahrip edilmiş, askerlerce gasp edilmiş, kitapların bir kısmı da Melek Ahmed Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmişti.

Abdal Han'ın bölgedeki diğer mirlerin üzerinde tartışmasız bir etkisi vardı. Hazo miri Murtaza Bey ile Mahmudi miri Evliya Bey onun damatlarıydı. Dolayısıyla bu iki mirlik siyaseten ona bağlıydılar. Onun döneminde Bitlis siyaset, ticaret ve yerel sanayi kadar kültür, din, ve edebiyatın da bir nevi bölgedeki merkeziydi. Bitlis, zenginliği ile göz kamaştırıyordu. Halkın refah seviyesi yüksekti. Şehir neredeyse dönemin bütün sosyal kurumlarına sahipti. Yüzlerce edip ve bilgin Bitlis'te ikamet etmekteydi, çarşılar yerli ve yabancı mallarla dolup taşmaktaydı. Abdal Han da sarayında kendi uğraşları ile meşguldü. Tıp alanındaki tecrübesi öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki artık göz ameliyatı yapabiliyordu. Mikro-teknolojik çalışmalarını,

kuş bağırsaklarından yaptığı kirli saatlerin boyutlarını, bir yüzüğün içine yerleştirebilecek kadar küçültmeyi başarmıştı.

Osmanlı'nın diğer bölgelerinden farklı olarak Bitlis'te Eyyubilerden kalma "Ehvedüdin Narhi" olarak bilinen farklı bir vergilendirme sistemi mevcuttu. Bitlis'in idari yapısı hükümet (Osmanlı döneminde Kürdistan mirlikleri hükümet, yurtluk ve ocaklık şeklinde idari olarak sınıflandırılmışlardır) olarak belirlenmişti. Bu statüsü sayesinde Osmanlı, Bitlis'te vergi toplamıyor, tahrir yapmıyor ve yönetime pek karışmıyordu. Abdal Han'ın kendisine ait bandosu ve sancağı vardı. Savaş sırasında gerek görüldüğünde kendi sancağıyla Osmanlı ordusuna katılıyordu. Zirki ve Mutki civarındaki mir aşiretlikler de kendisine bağlıydı. Şirvan mirine de hamilik yapıyordu.

Osmanlı'nın Kürt politika-

sının gereği zayıf olması gereken Abdal Han, 17. yüzyılda Kürdistan'ın en güçlü miriydi. 1655 talanını atlatan Abdal Han, Osmanlı Sultanı'nın artık baş düşmanıydı. Öyle ki 1664 yılında dönemin Van Paşası Emir Yusuf Paşa Bitlis'e saldırır. Mahmudi Miri Evliya Bey'in Abdal Han'ın yardımına gelmesiyle birlikte (emrinde daha çok Ezidi Kürt vardı) Van valisi çekilmek zorunda kalır, fakat aynı paşa aynı yıl içerisinde Bitlis'e ikinci defa saldırır. Bitlis ikinci defa Van valisi tarafından talan edilir.²⁹ Bu talandan sonra Abdal Han tahttan indirilip İstanbul'a sürgüne gönderilir. Topkapı Sarayı'nda sultanın gözetiminde bir nevi hapis hayatı yaşamaya başlar. 1665 yılında Bitlis Mirliği'nin başında Abdal Han'ın oğlu Bedredin'i görüyoruz.³⁰ Abdal Han, oğlu Bedredin'in tahta çıkmasından 2 yıl sonra yani 1667'de sulta-

nın emri ile öldürülür. Abdal Han'ın öldürülmesinden sonra Osmanlı siyasetinin Bitlis mirliği nezdinde başarıya ulaştığını söyleyebiliriz. Çünkü Abdal Han öldürüldükten hemen sonra oğlu Bedredin tahttan indirilip yerine Abdal Han'ın Şerefedin adlı diğer bir oğlu mir yapılıır.³¹ Şerefedin de kardeşi Ziyaedin gibi Abdal Han'ın Osmanlı paşası olan Zaal Paşa'nın kızı olan eşindendi. Abisi Ziyaedin, Abdal Han'ın 1656'da Bitlis'e dönüşünde, Melek Ahmed Paşa ile işbirliği yaptığı gerekçesi ile Abdal Han'ın Nurudehr adlı oğlu tarafından öldürülmüştü. Abdal Han'ın öldürülmesi ve Şerefedin'nin Bitlis miri olmasıyla birlikte Bitlis tarihinde "bağımsız ve Kürdistan mirlik siyaseti dönemi" olarak adlandırılabilir dönemin sonuna gelmiş ve Osmanlı yönetimi Kürdistan'a kalıcı bir şekilde yerleşmiştir. ●

DİPNOTLAR

- 1 Sevgen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, (Ankara: T.K.A.E., 1982), 228.
- 2 Şakir Epözdemir, "Yabancı Seyyahlar gözüyle 17. Yüzyılda Kürdistan", *Kovara Bir*, <http://www.kovarabir.com/sakir-epozdemir-yabancı-seyyahlar-gozuyle-17-yuzyilda-kurdistan/> (Erişim: 18 Eylül 2013).
- 3 Ziya Avcı, "Evdal Xan (...1657)", *Kovara Bir*, <http://www.kovarabir.com/evdal-xan-1657/> (Erişim: 19 Ocak 2010).
- 4 Zafer Esin, *Osmanlı klasik Döneminde Van Gölü Havzasında Yaşanan Ayaklanma ve Eşyayak Hareketleri*, (Van:Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007).
- 5 Wilhelm Köhler, *Die Kurdenstadt Bitlis nach dem türkischen Reisewerk des Ewliya Tschelebi*. (Münih.: Doktora tezi, 1928), Armenak Sakisian, "Abdal Khan, seigneur kurde de Bitlis au XVIIe siècle et ses trésors", *Journal Asiatique*-229, Paris,1937, 252-270, Martin van Bruinessen, "Kurdistan in the 16th and 17th centuries, as reflected in Evliya Çelebi's Seyahatname", *The Journal of Kurdish Studies* 3: 2000, 1-11.
- 6 Robert Dankoff, *Evliya Çelebi in Bitlis* (Leiden: Brill, 1990); Christiane Bulut, *Evliya Çelebis Reise von Bitlis nach Van* (Wiesbaden: Harrassowitz, 1997).
- 7 Haydar Işık, *Bitlis Beyi Abdal Han'a Gönderilen Kanlı Ekmek*, (İstanbul: Peri Yayınları, 2005).
- 8 Seyit Alp, *Devran*, (İstanbul: Doz Basım-Yayın, 2000).
- 9 Yasemin Beyazıt, "Evliya Çelebi'nin Sunduğu Önemli Bir Portre: Bitlis Hanı Abdal Han", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 10, (Denizli, 2011), 1.67-82.
- 10 Bkz: Bedredin Han'a ait sanduka'nın resmi
- 11 Beyazıt, a.g.m., 75.
- 12 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini* (4. Kitap), Hazırlayan: Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 81.
- 13 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini* (5.kitap,1.cilt), Hazırlayan: Yücel Dağlı-İsmet Sezgin-Seyit Ali Kahraman, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 14.
- 14 Ziya Avcı, "Evdal Xan (...1657)", *Kovara Bir*, <http://www.kovarabir.com/evdal-xan-1657/>, (Erişim: 19 Ocak 2010).
- 15 İskender Bey Turkmen, *Tarih - i Âlemârâ - yi Abbâsî, cild:2*, yayına hazırlayan: İrec Afşar, (Tahran,1328/ 1910), 721.
- 16 İsmet Şerif Vanlı, *Batılı Eski Seyyahların Gözüyle Kürtler ve Kürdistan*, (İstanbul: Avesta, 1997), 23-25.
- 17 İbn-i Nuh, *Van Tarihi*, Fatih Millet Yazma Eserler Kütüphanesi Ali Emiri Tarih Kitapları Koleksiyonu Arşiv Kayıt No:630, İstanbul, 90.
- 18 Mehmet İnbaşı, "XVIII Yüzyılda Bitlis Sancağı ve İdarecileri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı:33, (Erzurum, 2007), 249.
- 19 Kâtip Çelebi (Hacı Halife Mustafa B. Abdullah), *Fezleke-i Kâtip Çelebi*, I-II, (İstanbul, 1286), 181-182.
- 20 B.O.A.,86 Nolu Mühimme Defteri, Hüküm No:137,138,139, s.42.
- 21 B.O.A.,86 Nolu Mühimme Defteri, Hüküm No:94, s.28.
- 22 B.O.A.,90 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No:266, s.89.
- 23 B.O.A.86 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No:38, s.38.
- 24 Dağlı, Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (4.kitap-cilt:1), 224.
- 25 İbn-i nuh, a.g.e., 103.
- 26 Jean-Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, hazırlayan: Stefanos Yerasimos, çeviri:Teoman Tunçdoğan, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), 289-290.
- 27 Bkz: Şeyh Tahir Gurgü'nin türbesindeki kitabenin resmi
- 28 Dağlı, a.g.e., 338-341.
- 29 İbn-i Nuh,a.g.e., 106.
- 30 B.O.A., 95 Numaralı Mühimme Defteri, hüküm no:282, s. 47.
- 31 Hammer Purgstall, *Tarih-i İmparatori Osmanî* cild:4, hazırlayan: Giyanfer Cemşid, çeviri: Eli Ebadî, Mirza Zeki, (Tahran: Asatir, 1387/ 1968), 2473.
- 32 Abdullah Demir, "16. yy Bitlis Beyleri", *Bitlism*, Sayı:6, (İstanbul, Ekim 2012),33.

kuş bağırsaklarından yaptığı kirişli saatlerin boyutlarını, bir yüzüğün içine yerleştirebilecek kadar küçültmeyi başarmıştı.

Osmanlı'nın diğer bölgelerinden farklı olarak Bitlis'te Ey-yubilerden kalma "Ehvedüdin Narhı" olarak bilinen farklı bir vergilendirme sistemi mevcuttu. Bitlis'in idari yapısı *hükümet* (Osmanlı döneminde Kürdistan mirlikleri *hükümet*, *yurtluk* ve *ocaklık* şeklinde idari olarak sınıflandırılmışlardır) olarak belirlenmişti. Bu statüsü sayesinde Osmanlı, Bitlis'te vergi toplamıyor, tahrir yapmıyor ve yönetime pek karışmıyordu. Abdal Han'ın kendisine ait bandosu ve sancağı vardı. Savaş sırasında gerek görüldüğünde kendi sancağıyla Osmanlı ordusuna katılıyordu. Zirki ve Mutki civarındaki mir aşiretlikler de kendisine bağlıydı. Şirvan mirine de hamilik yapıyordu.

Osmanlı'nın Kürt politika-

sının gereği zayıf olması gereken Abdal Han, 17. yüzyılda Kürdistan'ın en güçlü miriydi. 1655 talanını atlatan Abdal Han, Osmanlı Sultanı'nın artık baş düşmanıydı. Öyle ki 1664 yılında dönemin Van Paşası Emir Yusuf Paşa Bitlis'e saldırır. Mahmudi Miri Evliya Bey'in Abdal Han'ın yardımına gelmesiyle birlikte (emrinde daha çok Ezidi Kürt vardı) Van valisi çekilmek zorunda kalır, fakat aynı paşa aynı yıl içerisinde Bitlis'e ikinci defa saldırır. Bitlis ikinci defa Van valisi tarafından talan edilir.²⁹ Bu talandan sonra Abdal Han tahttan indirilip İstanbul'a sürgüne gönderilir. Topkapı Sarayı'nda sultanın gözetiminde bir nevi hapis hayatı yaşamaya başlar. 1665 yılında Bitlis Mirliği'nin başında Abdal Han'ın oğlu Bedredin'i görüyoruz.³⁰ Abdal Han, oğlu Bedredin'in tahta çıkmasından 2 yıl sonra yani 1667'de sulta-

nın emri ile öldürülür.³¹ Abdal Han'ın öldürülmesinden sonra Osmanlı siyasetinin Bitlis mirliği nezdinde başarıya ulaştığını söyleyebiliriz. Çünkü Abdal Han öldürüldükten hemen sonra oğlu Bedredin tahttan indirilip yerine Abdal Han'ın Şerefedin adlı diğer bir oğlu mir yapılır.³² Şerefedin de kardeşi Ziyaedin gibi Abdal Han'ın Osmanlı paşası olan Zaal Paşa'nın kızı olan eşindendi. Abisi Ziyaedin, Abdal Han'ın 1656'da Bitlis'e dönüşünde, Melek Ahmed Paşa ile işbirliği yaptığı gerekçesi ile Abdal Han'ın Nurudehr adlı oğlu tarafından öldürülmüştü. Abdal Han'ın öldürülmesi ve Şerefedin'in Bitlis miri olmasıyla birlikte Bitlis tarihinde "bağımsız ve Kürdistan mirlik siyaseti dönemi" olarak adlandırılacak dönemin sonuna gelinmiş ve Osmanlı yönetimi Kürdistan'a kalıcı bir şekilde yerleşmiştir. ●

DİPNOTLAR

- 1 Sevgen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, (Ankara: T.K.A.E, 1982), 228.
- 2 Şakir Epözdemir, "Yabancı Seyyahlar gözüyle 17. Yüzyılda Kürdistan", *Kovara Bir*, <http://www.kovarabir.com/sakir-epozdemir-yabancı-seyyahlar-gozuyle-17-yuzyilda-kurdistan/> (Erişim: 18 Eylül 2013).
- 3 Ziya Avcı, "Evdal Xan (...1657)", *Kovara Bir*, <http://www.kovarabir.com/evdal-xan-1657/> (Erişim: 19 Ocak 2010).
- 4 Zafer Esin, *Osmanlı klasik Döneminde Van Gölü Havzasında Yaşanan Ayaklanma ve Eşkyaçlık Hareketleri*, (Van:Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007).
- 5 Wilhelm Köhler, *Die Kurdenstadt Bitlis nach dem türkischen Reisewerk des Ewlyâ Tschelibi*. (Münih, Doktora tezi, 1928). Armenak Sakisian, "Abdal Khan, seigneur kurde de Bitlis au XVIIe siècle et ses trésors", *Journal Asiatique*-229, Paris, 1937, 252-270, Martin van Bruinessen, "Kurdistan in the 16th and 17th centuries, as reflected in Evliya Çelebi's

Seyahatname", *The Journal of Kurdish Studies* 3: 2000, 1-11.

- 6 Robert Dankoff, *Evliya Çelebi in Bitlis* (Leiden: Brill, 1990); Christiane Bulut, *Evliya Çelebi's Reise von Bitlis nach Van* (Wiesbaden: Harrassowitz, 1997).
- 7 Haydar Işık, *Bitlis Beyi Abdal Han'a Gönderilen Kanlı Ekmeç*, (İstanbul: Peri Yayınları, 2005).
- 8 Seyit Alp, *Devran*, (İstanbul: Doz Basım-Yayın, 2000).
- 9 Yasemin Beyazıt, "Evliya Çelebi'nin Sunduğu Önemli Bir Portre: Bitlis Hanı Abdal Han", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 10, (Denizli, 2011), 1.67-82.
- 10 Bkz: Bedredin Han'a ait sanduka'nın resmi
- 11 Beyazıt, a.g.m, 75.
- 12 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305*

Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini (4. Kitap), Hazırlayan: Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 81.

13 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüp-*

hanesi Bağdat 307

Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini (5.kitap, 1.cilt), Hazırlayan: Yücel Dağlı - İsmet Sezgin - Seyit Ali Kahraman, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 14.

14 Ziya Avcı, "Evdal Xan (...1657)", *Kovara Bir*, <http://www.kovarabir.com/evdal-xan-1657/>, (Erişim: 19 Ocak 2010).

15 İskender Bey Turkmen, *Tarih - i Âlemârâ - yi Abbâsî*, cild:2, yayına hazırlayan: İrec Afşar, (Tahran, 1328/ 1910), 721.

16 İsmet Şerif Vanlı, *Batılı Eski Seyyahların Gözüyle Kürtler ve Kürdistan*, (İstanbul: Avesta, 1997), 23-25.

17 İbn-i Nuh, *Van Tarihi*, Fatih Millet Yazma Eserler Kütüphanesi Ali Emiri Tarih Kitapları Koleksiyonu Arşiv Kayıt No:630, İstanbul, 90.

18 Mehmet İmbeşi, "XVIII Yüzyılda Bitlis Sancağı ve İdarecileri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı:33, (Erzurum, 2007), 249.

19 Kâtip Çelebi (Hacı Halife Mustafa B. Abdullah), *Fezleke-i Kâtip Çelebi*, I-II, (İstanbul, 1286), 181-182.

20 B.O.A.,86 Nolu Mühimme Defteri,

Hüküm No:137,138,139, s.42.

21 B.O.A.,86 Nolu Mühimme Defteri, Hüküm No:94, s.28.

22 B.O.A.,90 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No:266, s.89.

23 B.O.A.86 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No:38, s.38.

24 Dağlı, Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (4.kitap - cilt:1)*, 224.

25 İbn-i nuh, a.g.e., 103.

26 Jean Baptiste Tavemier, *Tavernier Seyahatnamesi*, hazırlayan: Stefanos Yerasimos, çeviri: Teoman Tunçdoğan, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), 289-290.

27 Bkz: Şeyh Tahir Gurgil'nin türbesindeki kitabenin resmi

28 Dağlı, a.g.e., 338-341.

29 İbn-i Nuh, a.g.e., 106.

30 B.O.A, 95 Numaralı Mühimme Defteri, hüküm no:282, s. 47.

31 Hammer Purgstall, *Tarih-i İmparatori Osmanî* cild:4, hazırlayan: Giyanfer Cemşid, çeviri: Eli Ebadî, Mirza Zeki, (Tahran: Asatir, 1387/ 1968), 2473.

32 Abdullah Demir, "16. yy Bitlis Beyleri", *Bitlisim*, Sayı:6, (İstanbul, Ekim 2012), 33.